

El trobador de Pere el Gran

Miriam Cabré

A l'entorn de Pere el Gran (1240-1285; va accedir al tron el 1276), com al de tots els reis de la casa de Barcelona des de finals del segle XII, és habitual la presència de joglars i trobadors. Cap d'aquestes figures, però, hi apareix amb la persistència del trobador Cerverí de Girona, ni cap ens dóna tants indicis per dibuixar la política cultural del seu moment. L'obra poètica conservada de Cerverí està íntimament lligada a la figura de Pere el Gran en un grau difícil d'igualar entre els poetes de cort catalans o entre els trobadors. És una relació que es percep a simple vista: encara que la documentació d'arxiu no confirmés un servei de vora vint anys, les referències constants en l'obra poètica del trobador ja proclamen una relació continuada i estreta.

Joglars representats en un llibre d'hores (British Library, Londres).

Cerverí sovint situa els seus poemes a l'escenari de la cort, converteix el seu protector i ell mateix com a poeta en personatges, i també pren partit en els conflictes polítics que afecten Pere.¹ Però potser l'element

1. L'obra lírica de Cerverí està editada a Riquer 1947 i Coromines 1985 i 1988, i els *Verses proverbials* a Coromines 1991. Segueixo, si no indico el contrari, l'edició de Riquer, amb algunes correccions. Em refereixo a les obres per la rúbrica que els atribueix Sg, i si això no és suficient per identificar-les afegeixo el primer vers entre cometes. Per no entorpir el discurs, sovint cito els passatges amb una paràfrasi al català modern.

que revela millor el gran abast d'aquesta relació és la seva quasi omnipresència a les *tornadas*, les estrofes finals on els trobadors sovint conclouen les seves peces adreçant-les a la dama o a un interlocutor explícit. La intenció que tenen els continus esments a Pere, infant i rei, és precisament signar l'obra com la poesia del trobador de Pere el Gran, fer-ho evident a tothom. Vora noranta lloances explícites a les *tornadas*, algunes de les quals citaré més endavant, ho fan prou explícit, però de vegades Cerverí ho vol deixar encara més clar: «No-m part un dorn del Rey lauzar de grat», no m'aparto ni un pam de lloar el rei, ens diu a *La canço de les letres*, o en una *Estempida* («Dona de plasença») afirma que si mor d'amor la dama perdrà un *leyal servidor* i el rei un *lauzador*. No es tracta simplement d'un reclam publicitari per part del trobador. La implicació de Pere el Gran en la seva producció poètica és molt més profunda i complexa que no farien sospitar aquestes endreces. I quan Cerverí parla de servei al seu senyor, quan al *Sirventes* «Juglar prec vos, ans que mortz vos auçia», li envia el seu cant, tot definint-se com el seu servent («seus sers»), l'expressió no és purament metafòrica. Repassarem en aquest article aquesta relació tan interessant i complexa, mirant de respondre a dues preguntes complementàries: en què consisteix el servei de Cerverí a Pere el Gran? I, quin efecte té aquest servei sobre l'obra de Cerverí?²

Cerverí i els Cardona

Cerverí de Girona va començar la seva carrera literària al costat de la família Cardona, concretament de Ramon Folc V. Sabem que el nom de fonts del trobador era Guillem i que se'l coneixia com a Guillem de

2. Els elements que permeten aquesta reconstrucció s'exposen en més detall, amb les referències bibliogràfiques necessàries, a Cabré en premsa a.

Cervera. Ell mateix ens ho diu als seus *Verses proverbials* («eu, Guylem de Cerveryra, / als plas començaray / plan' obra vertadeyra»)³ i ens ho confirmen la documentació i les cites de la seva obra per part d'altres autors, que usen un nom o l'altre gairebé indistintament. Hem de suposar que el vescomte de Cardona era el seu senyor natural i que Guillem potser es va criar al seu costat. Aquest vincle és l'únic que pot justificar la lleialtat i l'afecte que Cerverí demostra per Ramon, fins i tot en els moments més durs de l'enfrontament del vescomte amb el seu nou protector, l'infant Pere. Als seus poemes de contingut polític, de notícies d'actualitat diriem, dels quals parlaré més endavant, Cerverí només en dues ocasions crítica obertament Ramon (als seus *Mig sirventes* li retreu l'orgull que el fa enfrontar-se a la corona, en un, i la guerra contra Urgell, a l'altre). En tota la resta de poemes, de vegades referits a moments molt tensos en la relació entre noblesa i corona, el trobador es limita a blasmar el comportament dels barons, però continua lloant Cardona a la *tornada*. Independentment del tema del poema, és en aquestes *tornadas* on Cerverí demostra durant els anys de servei a Pere el Gran la seva fidelitat als Cardona, representats sovint per la vescomtessa (Sibil·la d'Empúries, muller de Ramon, la «domna dels Cartz») o simplement pels cards de l'escut. A l'*Estempida* a què em referia abans, Cerverí també avisa que Cardona corre el risc de quedar-se sense *lauzador* si ell mor. I efectivament mentre va viure, amb una insistència només lleugerament inferior a la dedicada a Pere, els *Cartz* són objecte de lloança continuada. Perquè com ens diu a l'*Acuyndamen*, referint-se a les mines de sal dels Cardona, Cerverí és *salners*, és «dels de la sal». La mateixa relació no es traspassa, però, al fill de Ramon, el futur *Prohom vinculador*, que gairebé no apareix a la poesia de Cerverí, i només com a fill del seu pare.

Sense cap documentació disponible fins ara, només podem jutjar aquesta relació entre els Cardona i Cerverí a partir de l'obra conservada del trobador. I quan parlem d'obra conservada ens referim de manera gairebé exclusiva a un sol manuscrit, que copia cent quatre dels seus poemes, noranta-sis dels quals no es conserven en cap altra font. Aquest manuscrit, de factura probablement reial, és conegut com a *Cançoner Gil* (*Sg*), avui custodiat per la Biblioteca de Catalunya (en podeu veure les imatges a www.bnc.es/digital/index.php). Estem

3. Coromines 1991, vv. 2-4: «jo, Guillem de Cervera, començaré per als senzills, una obra d'expressió senzilla on es digui la veritat».

parlant de més de cent poemes: és una quantitat autènticament exorbitant per a un trobador. El fet que s'hagin transmès, i que s'hagin transmès en bloc, indica una voluntat deliberada de conservar-los, i de conservar-los com un conjunt compacte. La compilació, que es devia produir en vida de Cerverí, havia d'estar vinculada a l'entorn reial. Ho apunta clarament el fet que un gruu tan extraordinari de poemes hagi anat a parar a un cançoner de luxe de mitjans del xiv i també que tinguem notícies de Jaume II, fill de Pere el Gran, com a posseïdor de dos «llibres de Cerverí», ja el 1304.

Que l'obra de Cerverí s'acabés copiant massivament en un cançoner de luxe de mitjans del xiv és un dels efectes del patronatge de Pere el Gran i de la identificació de l'obra del trobador amb la figura del rei. Però ara ho comentava per un altre motiu: precisament per mor d'aquest canal de difusió, marcat amb el segell reial, és fàcil suposar que es pugui haver perdut l'obra de Cerverí que no duia aquest segell. També pot ser que no hagués existit mai una producció anterior al vincle reial, però resulta estrany que l'autor de cent dinou poemes (comptant els de metre narratiu) i d'un llibre de proverbis de vora cinc mil versos hagués concentrat la seva capacitat productiva únicament durant els vint anys sota el patronatge de Pere el Gran. I, tret de no més de deu poemes, la resta es pot datar en aquesta etapa de servei reial.

Davant d'aquest fet podem suposar que Cerverí va començar a dedicar-se seriosament a la poesia sota la protecció de Pere el Gran o que l'obra que hagués pogut dedicar en exclusiva als Cardona s'ha perdut majoritàriament. Estic disposada a creure que els anys de servei a Pere van ser molt més productius, però em sembla que, en entrar al seu servei, Cerverí ja tenia experiència poètica. Els pocs poemes on no esmenta Pere ho confirmen. Hi ha un petit grup de poemes, copiats junts al *Cançoner Gil*, dedicats només a Cardona o, en dos casos, a *Liaman* (un en solitari i l'altre juntament amb la vescomtessa de Cardona). *Liaman* és un senyal que no torna a aparèixer mai més a la seva poesia, on *Sobrepretz* regna indiscutible com a dama, sempre present a les *tornadas* juntament amb Pere i la vescomtessa de Cardona. Tant és així que Cerverí s'hi pot referir en una ocasió com «les tres persones que sempre esmento al final dels meus poemes» (a *Lo vers dels bes descovinens*). Diguem que el còmput resultant és *Liaman* dos, *Sobrepretz* vuitanta-vuit. Tot i així, *Liaman* no va passar desapercebuda: el capellà de Bolque-

ra, al segle XIV, fa servir el senyal *Mon Bel Liaman* (Badia 1983: 202). Està imitant precisament aquestes peces, o se n'han perdut d'altres d'una època Liaman-Cardona que coneixien els seguidors de Cerverí del XIV?

Un altre indicatiu que Cerverí ja era trobador, i conegut, abans d'entrar al servei de l'infant Pere ens el proporciona la *Recepta de xarob*. El poema és una lloança als Cardona en forma d'aventura al·legòrica. Cerverí, mentre cavalca entre Palà i Torroella (és a dir, prop de Cardona), tot pensant en una nova dansa que té a mig fer, es troba amb Cortesia que plora i s'esquinça les vestidures. La causa de la seva desesperació, li acaba confessant, és que la seva germana Amor està agonitzant. Cerverí se sobreposa de l'esglai d'aquesta situació, tan dramàtica per a tots els cortesos i fins amants, i recepta a Amor un xarop fet amb les qualitats de tot un seguit de dames nobles, encapçalades per la vescomtessa de Cardona. Donada la seva singularitat dins del corpus conservat, crec que aquest poema ha de ser un vestigi de la poesia dedicada als Cardona. S'ha de datar en qualsevol cas abans de 1262, perquè em sembla impensable que un trobador, ni que fos al servei dels Cardona, fes un homenatge a les dames catalanes sense esmentar la muller de l'hereu a la corona. I si això és així, tenim en aquesta època un poema on Guillem de Cervera ja es deia Cerverí, feia «dansetes novelles» i tot passejant pels volts de Cardona, una personificació al·legòrica, Cortesia nogensmenys, el podia reconèixer com a tal i ell, en la figura de Cerverí el trobador, podia convertir-se en el metge d'Amor.

Representació d'una dansa cortesana (Koninklijke Bibliotheek, La Haia).

Cerverí al servei de Pere el Gran

No en podem saber gaire res més de l'obra que Cerverí hagués pogut dedicar als Cardona. Ni tampoc sabem, de moment, perquè cap a 1264 va fixar la

seva residència a Girona. La data ens la dona el mateix trobador quan, al seu *Testamen*, que es pot situar al Nadal de 1274, esmenta «els meus veïns de Girona de fa deu anys». Girona, a més, és l'escenari poètic d'alguna de les seves peces, com ara el *Libel*, on demanda judicialment a la seva dama per haver-lo empresonat i torturat. S'adreça al rei perquè diu que el batlle i el veguer del Gironès no tenen prou poder sobre ella. Amb aquesta metàfora, que es converteix en l'estructura del poema, Cerverí descriu el poder que l'amor de la seva dama exerceix sobre ell, però també situa el rei entre el cercle dels cortesos, en una posició privilegiada: jutge d'Amor.

Podem, doncs, inferir de la mateixa obra algunes dades versemblants sobre el trobador (i el seu protector), però allò que sabem amb prova documental és que des de 1267 Cerverí comença a aparèixer als llibres de comptes de l'infant Pere. A partir d'aquest moment en què tenim alguna documentació, intentaré donar un sentit a l'obra datable de Cerverí dins del marc interpretatiu que ens ofereix la seva relació amb Pere el Gran.

Podem distingir unes etapes a la lírica de Cerverí que, com a la trajectòria política de Pere el Gran, tenen un punt d'inflexió a l'accessió al tron, el 1276. Els conflictes a què s'enfronta Pere i les seves necessitats de comptar amb una justificació pública varien durant aquestes etapes, però es poden articular en tres grans eixos. Són tres focus de conflicte que, com veurem, estan molt interrelacionats. En primer lloc, la ingerència de Carles d'Anjou als interessos de Pere a Provença (on la dinastia catalana tenia drets) i a Sicília (on tenia drets la seva muller Constança, com a néta de l'emperador Frederic II i filla del rei Manfred). Pere era un cap gibel·lí ben visible, sobretot després de la mort del seu sogre a mans de Carles d'Anjou, el 1266. El segon factor de conflicte són les revoltes de la noblesa, que cap als anys 70 van prendre l'infant com a adversari principal i que podien haver fet perillar la seva coronació; un cop coronat, la noblesa encara es va oposar violentament a algunes de les seves polítiques i exigències. Per últim, cal destacar les pugnes de Pere amb els seus germans (legítims i il·legítims), sobretot amb l'ambiciós Ferran Sanxis de Castro i, posteriorment, amb Jaume de Mallorca.

El rei Manfred de Sicília, perseguit per Carles d'Anjou, es refugia a la ciutat de Nàpols.

Tots aquests fets deixen rastre, d'un manera o altra, en l'obra de Cerverí. Començaré per un moment històricament significatiu, i potser també significatiu en la relació entre el trobador i l'infant: el viatge de Pere el Gran a Castella, l'únic moment on Cerverí apareix documentat fora de l'entorn gironí.

Viatge a Castella

Poc després d'aquests primers esments documentals, el 1269, el llavors infant Pere va emprendre un viatge per tractar afers polítics amb el seu cunyat Alfons X de Castella. En el marc general europeu d'enfrontament entre güelfs i gibel·lins, és a dir entre papat i imperi, els dos cunyats tenien motius poderosos per alinear-se amb la facció gibel·lina: Alfons per les seves ambicions imperials i Pere pel ja esmentat perjudici als seus interessos que suposava la trajectòria ascendent de Carles d'Anjou, afavorit pel papa. Durant aquesta entrevista, Alfons i Pere van decidir enviar un ambaixador conjunt als gibel·lins italians per anar en contra de Carles.

Entre el nombrós seguici que acompanyava l'infant Pere al viatge cap a Toledo, trobem el nom de Cerverí: sempre l'últim entre els *ioculatori* que s'esmenten. S'han relacionat amb aquest viatge algunes de les obres més «lleugeres» de Cerverí, un dels grups de poemes, en forma de dansa, que continuen cridant l'atenció al lector modern, i també la seva *Viadeyra*, una cançó de camí amb estructura de *leixa-pren*. Però ara m'interessa comentar-ne una altra: la *Canço de madona santa Maria*. Una part important de la imatge del rei Alfons com a promotor cultural és la de devot trobador de la Verge i és aquest l'aspecte que Cerverí tria per aflagar-lo. Tot el poema és una lloança d'Alfons, o més aviat de «la domn'on vos chantatz» i els avantatges d'aquesta tria: una dama per sobre de totes, gràcies a la

qual, res no podran els enemics d'Alfons. Les *tornadas* ens situen el context i els personatges: a Alfons s'hi refereix com a aspirant a l'imperi, tot recordant-li les responsabilitats que això implica; de l'infant Pere diu que mereix la lloança de tots els reis, perquè el seu honor repercuteix en el d'ells («car tuit son honrat per s'onor»). Finalment, no oblidem la solita referència als vescomtes de Cardona i a Sobrepretz. No sembla una petició de mecenatge, ni té cap dels tòpics de la poesia de captació de protectors. Més aviat sembla un regal diplomàtic en nom de l'infant Pere, com es podia regalar un objecte luxós, un còdex, per exemple. Un homenatge a Alfons, com a futur emperador gràcies a la intercessió mariana, però actualment un dels reis que han de lloar l'infant Pere, font del seu honor.

Em pregunto, a tall d'hipòtesi, si és durant aquest viatge que Cerverí es converteix en «el trobador de l'infant Pere». De moment només és això, una hipòtesi arriscada, i per confirmar-la caldria fixar amb certesa la datació dels poemes que podrien ser anteriors a 1269 i analitzar què ens diuen sobre la relació entre Pere i Cerverí. Penso, per exemple, en un dels dos *Mig sirventes* que esmentava abans, i que Riquer (1952)

Alfons el Savi escolta els músics i canta una de les seves cantigas a la Mare de Déu (Biblioteca del monestir de El Escorial).

situa el 1259. Ara per ara, no estic en condicions d'oferir una datació més sòlida, però sorprèn aquesta actuació del trobador, tan crítica amb la noblesa i el vescomte de Cardona, en un moment en què Pere el Gran, amb dinou anys, encara tenia un paper marginal en la política exterior i interior. Per contra, hi ha dos arguments, un de negatiu i un de positiu, que podrien abonar la meua hipòtesi. En negatiu, el fet que abans del viatge a Castella i, altre cop, molt després, el 1285

(quan Cerverí possiblement ja havia mort),⁴ Pere va recórrer a un mitjà poètic aliè a l'obra de Cerverí per difondre les seves inquietuds polítiques. Riquer (1951) va situar, temptativament, el 1268 un intercanvi de cobles entre un tal Peyronet i Pere el Gran, amb el rerefons de la guerra d'Urgell. El 1285, davant de la imminent invasió francesa (un cop més, els angevins), Pere el Gran també va contribuir amb unes cobles a un debat polèmic de caire violentament polític. Pel que fa a l'argument positiu, podem situar un grup de peces de Cerverí, de caràcter antiangeví, en el període immediatament posterior al viatge, entre 1270-1275: es tracta de poemes que han estat òbviament compostos per servir els interessos de Pere el Gran, més que no pas els de la corona, i molt menys els de Cardona.

La lírica antiangevina

La lírica antiangevina és un dels elements més visibles del servei de Cerverí a Pere el Gran, com ja va destacar Martí de Riquer a propòsit d'un cicle de poemes que demanen l'alliberament d'Enric de Castella, empresonat per Carles d'Anjou. Enric, un dels germans d'Alfons X, actuava com a capità mercenari, ara aliat de Carles d'Anjou, ara dels seus enemics. A la batalla de Tagliacozzo, el 1268, Carles va derrotar l'exèrcit de Conradí, el jove nét de Frederic II i aspirant al tron de Sicília, al costat del qual lluitava Enric. Conradí va ser decapitat i l'infant castellà empresonat: dos fets que es van convertir en temes recurrents de la literatura antiangevina. Riquer va destacar com, d'entre els trobadors progibel·lins que demanden l'alliberament d'Enric, tres es poden relacionar amb l'entorn de l'infant Pere: Paulet de Marselha, Folquet de Lunel i Cerverí. El d'aquest últim, el *Sirventes* «Pus li rey laxon la ley», blasma obertament Carles i tria com a possibles alliberadors de l'infant castellà, el seu germà Alfons, el rei d'Anglaterra i l'infant Pere d'Aragó. El seu protector queda situat així al mateix nivell que dos reis poderosos de l'eix gibel·lí, però la seva falta de recursos econòmics li impedeix dur a terme l'operació. La intenció política, la lloança de Pere i el gibel·linisme són explícits en aquesta peça. Són fac-

tors, però, més estesos a l'obra de Cerverí que no sembla a simple vista: hi ha més poesia política i és un element present en la que no ho és pròpiament.

Carles d'Anjou rep un regal dels emissaris de l'emir de Tunis (Biblioteca Nacional, París).

Posaré un altre exemple, menys obvi als nostres ulls, de la lírica antiangevina propiciada pels interessos de Pere el Gran. El *Sirventes* «En breu sazo aura-l jorn pretentori», que sempre s'havia considerat com una cançó de croada per encoratjar la participació a l'expedició fallida de Jaume I el 1269, en una lectura atenta i acarat amb el *Llibre dels fets*, permet una interpretació força diferent i més interessant.⁵ Es tracta d'un sirventès, com ja anuncia la rúbrica del cançoner *Sg*, que mostra un front antagònic compost pel papat, la noblesa catalanoaragonesa i, implícitament Carles d'Anjou. El rerefons és el concili de Lió (1274), on segons el relat de Jaume I el papat, en comptes d'acceptar la seva oferta com a cap croat, va voler cobrar-li un tribut. Hi hem d'afegir la revolta de la noblesa, enfrontada especialment amb l'infant Pere, i capitanejada per Ferran Sanxis de Castro, fill il·legítim de Jaume I. Aquests dos fets aparentment inconnexos es vinculen a través del «major enemic» de Pere (en paraules de Desclot): Carles d'Anjou, afavorit pel papat i aliat de Ferran

4. No hi ha cap peça de Cerverí datable a aquesta època ni s'ha conservat cap plany per Pere el Gran, que va morir el novembre d'aquell mateix any.

5. Preparo un estudi del conjunt de lírica antiangevina, però ja es pot consultar la nova proposta de lectura i edició d'«En breu sazo aura-l jorn pretentori» a Cabré en premsa b.

Sanxis, també enemic jurat de Pere i presumptament decidit a substituir-lo com a hereu. Aquí Cerverí no esmenta per res Pere. El to general és de lament, amant de consideracions morals, però que un cop identificats els referents acumulen acusacions de corrupció, avarícia i il·legalitat sobre Roma, la noblesa (que ha assolit «el cim dels fets vils») i aquell que els serveix de model: un nou cap, comparat amb un corsari, que hem d'identificar amb Carles d'Anjou. Presenta com a contrapartida un Jaume, heroic cabdill croat, única esperança de la cristiandat, però els enemics són els de Pere, curiosament absent fins i tot de la *tornada*. La seva imatge de cap gibel·lí, ho veurem més endavant, s'anava formant com a contrafigura de la de Carles.

El rei Pere

Tot i la dificultat per datar la majoria de l'obra de Cerverí amb exactitud, una gran part pot situar-se abans o després respecte de la coronació de Pere. Això ens permet de constatar que quan el seu protector es converteix en el rei Pere, hi ha un canvi força radical en la producció poètica de Cerverí. Notablement, desapareix quasi del tot la poesia explícitament política: hi ha ressons d'afers de cort, però en general les referències polítiques es limiten a la *tornada*, per exemple l'esment a la conquesta de Montesa al *Vers cert, semblant de pech*. L'explicació rau sens dubte en el canvi de situació de Pere i la menor necessitat de justificar els seus actes. Quan Pere accedeix al tron, Ferran Sanxis ja és mort (de fet, ofegat per Pere) i el fet mateix de ser rei devia consolidar *de facto* la seva situació. Una excepció, també significativa del canvi operat a la producció de Cerverí, la trobem a la *Pastorela* «Pres d'un jardí encontrey l'altre dia»: la referència al bovatge, un polèmic impost, al qual la noblesa s'oposarà violentament, té un to didàctic en comptes de polèmic, formulat en un diàleg entre Cerverí i la pastora. Més que una *pastorela*, el poema recorda l'estructura de pregunta-resposta d'un tractat. El diàleg conté també, com a remei per a la tristesa del trobador, una enumeració panegírica de les dames de la noblesa catalana, que inclou, ara sí i per intervenció de Cerverí que corregeix la llista de la «nineta», les dues reines, la d'Aragó i la de Mallorca.

Quan tornen a aparèixer conflictes polítics de gran abast, aquests no deixen gaire més rastre a la poesia de Cerverí. La presumpta expedició a Tunis que va aca-

bar amb la conquesta de Sicília després de les Vespres és el referent probable de la *tornada* d'«En mal punh fon creada», on Cerverí celebra la lluita de Pere per la llei cristiana «en país estranger». Quan arribem a la invasió francesa del 1285, el moment en què Pere participa en l'intercanvi de cobles que esmentava abans, i poc després mor, el novembre del mateix any, no en trobem cap menció a l'obra de Cerverí: és sobretot en base a l'absència d'un *planh* al seu gran protector (sí que en va dedicar a Ramon de Cardona i a Jaume I) que hem de suposar que ell també havia mort, entre gener (l'última documentació) i novembre de 1285.

Llavors, quin servei ofereix Cerverí a Pere un cop

Els catalans desembarquen a Sicília (British Museum, Londres).

ha accedit al tron? La seva producció d'aquesta etapa, més de la meitat de l'obra conservada, introdueix nous temes, com ara la reflexió sobre la mateixa creació poètica i, sobretot, el que en podríem dir la poesia del conseller: un bon gruix de poemes de caire moral on Cerverí manlleva motius propis dels regiments de prínceps i la literatura sapiencial. Són dos dels elements que s'han considerat més característics de l'estil de Cerverí i que, en canvi, només apareixen plenament a partir del moment que el «rei Pere» en rep les endreces. En tots dos casos, són peces on Cerverí adquireix un lloc central, com a poeta que ens mostra el procés de creació i es revesteix de la dignitat de conseller. El rei Pere no desapareix pas: continua com a personatge, receptor i jutge de la poesia de Cerverí. L'hem vist, per exemple, de jutge d'amor al *Libel*, i *Lo vers del paratge* ens el presenta com a receptor entès: Cerverí recomana al seu vers que si vol «laus aver dels entendenz» es dirigeixi en primer lloc al rei Pere. I és precisament en alguns d'aquests poemes on Cerverí

parla no només de la recepció de la seva obra a la cort, sinó també, explícitament, del seu servei. A *Lo vers del pessamen*, el servei consisteix en lloar el rei tot fent callar aquells que malparlen, mentre que a *Lo vers del serv* el trobador elabora un discurs etimològic, que acaba convertint Cerverí en «Servidor» (*sers*).

Qui és responsable d'aquests canvis, Cerverí que busca o obté una posició oficial a la cort, o és la posició de Pere que requereix una altra mena de producte del seu entorn? Si hi ha alguna engruna de veritat en el paper de Pere com a entès i jutge de poesia, i no tenim perquè dubtar-ho, la seva influència i els seus encàrrecs podrien tenir un impacte força important en la producció del trobador. L'evolució de Cerverí podria respondre a l'empremta de la política cultural, els gustos i les necessitats de Pere el Gran. Ens podem preguntar si més enllà de la poesia de caràcter obertament polític, són també d'encàrrec els poemes de «conseller», inclosos els *Verses proverbials* que els precedeixen. Són aquesta mena de temes els que es consideren apropiats com a producció d'aquest entorn reial i, per tant, la poesia de Cerverí continua marcada pels interessos de Pere, ara dinàstics? Aurell (1989) atribueix a Pere el Gran, ja com a infant, una actitud deliberada a l'hora de promoure la poesia política del seu entorn, però més enllà de la poesia partidista, hi ha una política cultural explícita? Una cosa sembla evident: en aquest moment es consoliden a l'entorn de la cort reial catalana una sèrie de tendències culturals que esdevindran marques de la dinastia, sobretot la poesia lírica (protegida i conreada pels monarques), la historiografia i la literatura sapiencial. I Pere, com a mecenes i com a trobador, contribueix decisivament a la identificació de la lírica d'arrel trobadoresca amb la seva dinastia. Una gran part de les dades que tenim sobre aquesta doble faceta cultural de Pere vénen precisament d'allò que ens en diu Cerverí als seus poemes.

Pere el Gran, trobador i mecenes

La pràctica i la promoció de la lírica trobadoresca són dues activitats que per elles mateixes ja augmenten el prestigi de Pere el Gran com a magnat. En aquest sentit, part del servei de Cerverí consisteix en el fet mateix de dedicar-li la seva obra i de ser el seu trobador. Com hem vist, Pere el Gran és un dels monarques

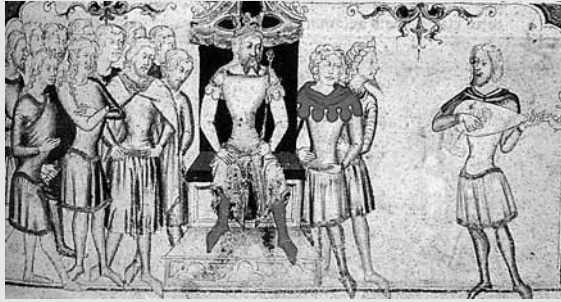
catalans amb obra poètica conservada⁶, però tant el debat amb Peironet com les cobles de 1285 són composicions de caràcter marcadament ocasional: cobles de tema polític d'actualitat amb una intenció pragmàtica. Tanmateix, l'obra de Cerverí testimonia que la dedicació de Pere a la poesia va ser més extensa i no enterament de contingut polític. Quan Cerverí retrata alguns aspectes de la vida a la cort de Pere el Gran, hi inclou referències a les activitats poètiques del seu senyor. A la *Cobla en sis lengatges*, per exemple, Cerverí llença un repte poètic a l'infant: li regalarà un esparver si en sap fer una d'igual. Anys més tard, Cerverí implica a *Lo vers del saig e del joglar* que el rei Pere és un trobador del mateix nivell que ell, que tots dos «enllacen mots». Tot i que sigui per espolsar-se de sobre la molesta etiqueta de joglar, seria una afirmació sense sentit si la producció de Pere no fos coneguda i d'una certa entitat. Ho reitera a la *Canço* «Greus dolors es entre dos fis amans» quan desitja que el seu cant amb «bels ditz de plaser» plagui al rei, perquè així són els que fa i així són els que vol rebre, i trobem una afirmació equiparable a «Cuenda chanso, plazen ses vilanatge».

No es conserva cap més peça atribuïble a Pere d'aquesta època. Tanmateix és evident que Pere protegeix i assumeix la tradició lírica occitana com a pròpia, i seguint els passos dels seu besavi, el rei Alfons, també la conrea i amb una certa freqüència. No és, per tant, totalment retòric quan Cerverí qualifica Pere d'*entenden*. Hem vist les referències a la seva activitat poètica, de la qual també és un jutge entès, com hem comprovat a *Lo vers del paratge*. Dins del joc cortesà Cerverí també el tria com a jutge del debat generat en dues de les *Pastorelas*, ja que és, diu, «mon senyor». Més específicament, a *Lo vers de la lengua*, el trobador ens fa saber que al rei li agraden els «plas ditz bos / mays que rima trencada» i que, per tant, ell comparteix aquesta tria estilística: paraules senzilles i bones sense rima trencada (un dels recursos que Cerverí fa servir, per exemple amb el mot «Car / dona»).

Formulant d'una altra manera la pregunta que em feia abans: hem d'entendre, més enllà de les necessitats de prestigi i divulgació ideològica, que el gust poètic de Pere va incidir en la producció de Cerverí? Que són literals els gustos que li atribueix i la intervenció en la seva poesia? Una intervenció que el trobador, de vega-

6. Riquer (1951) ja compila alguns d'aquests indicis de l'activitat poètica de Pere el Gran i publica els debats en què va participar.

des, descriu en termes narratius, com ara a *Lo vers que ditz per que avia celatz tan los vers e las xanços*. Aquí, qui intervé de manera més directa en la creació poètica de Cerverí és la dama, però el rei i els barons li demanen que els canti els seus poemes i la dama acaba deixant-los divulgar, ja que Pere els requereix, els lloa i els escolta («e-I Rey aver lo vol e-I lauz'e l'au»).

Un trobador canta la seva poesia davant de la cort, amb l'acompanyament d'un llaüt (British Library, Londres).

Tant si tots els trets formals i temàtics de l'obra de Cerverí que els seus lectors i imitadors identificaran com a característics provenen del mateix trobador o si el seu protector hi va jugar algun paper, allò que és indubtable és que la pràctica i el conreu de la lírica de tall trobadoresc va perviure com a marca de llinatge. Ens ho explicava Jaume Torró (2004) al número anterior d'aquesta revista i ens en dóna més exemples Lluís Cabré (2005) en aquest mateix número. És una identificació que no s'inicia aquí, el paper fundador correspon al besavi Alfons, però el període que aquí comentem representa un moment decisiu per a la continuïtat, com evidència la mitologia associada a Pere i als temps de Pere, que continuarà retratat a la literatura posterior com a paradigma de cavalleria, però també de cortesia.

La imatge de Pere

Probablement, el servei de més abast que l'obra de Cerverí ofereix a Pere és la seva contribució a bastir-ne una imatge de príncep modèlic. Molts dels elements que configuren la imatge de Pere el Gran poden semblar tòpics. Ho són: la imatge és estereotipada, però això no vol dir que no sigui distintiva i deliberada. Fixem-nos, si no, en els elements que configuren la imatge de Jaume I a la poesia de Cerverí i veurem que dibuixen un retrat igualment esquemàtic, però completament

diferent: Jaume apareix com a cristià devot, especialment de la Mare de Déu, com a amant cortès, com a heroi croat, o com a pare de Pere.

Pere, en canvi, presenta les marques del cabdill gibel·lí: cavaller, cortès i bon rei. És la imatge contrària a la de Carles en la propaganda gibel·lina; una imatge que va heretar en certa manera del seu sogre Manfred. En l'oposició inicial entre Carles i Manfred, fins i tot en els textos proangevins, a la santedat i pietat de Carles es contraposa la cavallerositat i generositat de Manfred. Els atributs de Manfred, vistos per un autor eclesiàstic no sempre es consideren qualitats; encaixen perfectament, en canvi, al sistema de valors laic de la cultura trobadoresca, que preu el valor, la cortesia, la *largueza*. D'altra banda, la imatge de pietós paladí papal de Carles, en mans dels autors gibel·lins es converteix en el retrat d'un príncep ambiciós, avar, despietat, corrupte, cruel, que desvia la croada per als propis interessos. Una imatge que culmina en la de tirà, justificant així les *Vespres*.⁷ De la mateixa manera que hem vist com la política gibel·lina emmarcava part de la producció de Cerverí, el marc de la propaganda gibel·lina serveix de referent per a la imatge de Pere, que segueix la tònica de la de Manfred (amb poc èmfasi en la *largueza*, la generositat proverbial dels senyors cortesos per culpa de la també proverbial falta de recursos dels reis aragonesos) i s'alimenta de les qualitats contràries a les acusacions contra Carles.

Les *tornadas*, fins i tot les més tòpiques, en determinats contextos històrics deixen de ser-ne tant: per exemple «a l'infant Pere, del qual serà Aragó» (a *Lo vers de cels que fan perdre-l mon*) pot ser l'afirmació més buida del món, o altament polèmica si respon a amenaces de mort i a intencions manifestes d'impedir-li l'accessió al tron. Les dues situacions es van produir durant els enfrontaments entre Pere i la noblesa, especialment en relació al seu germà Ferran Sanxis. És significatiu, per tant, que certs temes es repeteixin en las *tornadas* de Cerverí: diversos poemes reprenen el motiu de la *Canço de madona santa Maria* de «Pere és infant, però val tant —o més— com els reis». Un altre tema recurrent en l'època d'infant és «Pere no fa mai tort, Pere segueix el camí dret, la justícia». I, naturalment, les més genèriques de «Pere té molt pretz», és a dir el mèrit, la qualitat central del sistema de valors

7. Vegeu-ne una descripció més detallada, sobretot de la imatge positiva i negativa de Carles d'Anjou, a Barbero 1983.

cortès. Quan arriba a rei, Cerverí prodiga els bons auguris per al regnat i sovint posa èmfasi en la capacitat de Pere per «dur a terme les empreses».

Representació de Pere el Gran al moment de concedir els privilegis de Barcelona, en una caplletra del Llibre verd.

Són motius que responen a crítiques específiques. Si sumem tots els qualificatius que Cerverí atribueix a Pere a les *tornadas*, ens queda la imatge d'un príncep ple de mèrit (*pretz*), just, el millor guerrer, bon poeta, savi, temerós de Déu (en el sentit que Déu l'ajuda als seus afers), magnànim amb els necessitats i sever amb els culpables. En bona part, l'èmfasi recau en la seva capacitat com a governant (futura o present). El regiment de prínceps que forma el conjunt dels poemes de conseller de Cerverí acaba tenint, doncs, una aplicació més pragmàtica que no semblava: per escarida que sigui, la *tornada* aplica molt sovint la teoria a Pere, sempre modèlic, sempre elogiabile. Fins i tot la seva minvadesa de recursos econòmics es converteix en un elogi (que es repetirà a les cròniques), perquè la supera amb el seu valor i el dels seus.

La imatge que n'emergeix casa, doncs, amb la de les cròniques, notablement la de Desclot, i amb el patró proporcionat pel marc gibel·lí.⁸ Com deia, ens pot sem-

blar amb ulls moderns una imatge poc dibuixada, farcida de tòpics, però l'èxit que va tenir crec que apunta a una creació deliberada, que va permetre a la posteritat de fer-ne una lectura molt concreta. El Pere cortès i cavaller té sentit com a senyor occità, i així el sol fet de tenir poesia dedicada (independentment del contingut), de tenir un trobador al seu servei, ja hi contribueix: encara més si té producció pròpia. Però, igualment important és el marc que proporciona la propaganda gibel·lina per a una imatge basada en l'oposició a Carles: és aquí on se situa el famós desafiament de Bordeus, i la lectura cavalleresca que en farà la posteritat. Així, aquesta imatge a la qual van col·laborar trobadors i cronistes va passar al terreny mític i va fer perdurar la fama literària de Pere, fins a arribar al *Curial* i més enllà. No és sorprenent que el mite del cavaller i cortès rei Pere arrelés en la literatura catalana com explica Turró (2004) i també en la italiana (a la *Commedia*, al *Decameron*), amb alguna excursió posterior a l'anglesa, sota la disfressa de Don Pedro a *Much Ado About Nothing*: són, en definitiva, els descendents de l'antiga aliança gibel·lina. No cal dir que, els autors francesos, hereus dels angevins, no van ser gens sensibles als encants heroics de Pere el Gran.

Un trobador toca l'arpa (British Library, Londres).

8. Són dos aspectes tractats extensament, pel que fa a l'obra de Desclot, a Cingolani en premsa.

Bibliografia

AURELL, Martin, 1989: *La vielle et l'épée: troubadours et politique eb Provence au XIIIe siècle*, Paris: Aubier.

BADIA, Lola, 1983: *Poesia catalana del s. XIV: edició i estudi del Cançoneret de Ripoll*, Barcelona: Quaderns Crema.

BARBERO, Alessandro, 1983: *Il mito angioino nella cultura italiana e provenzale fra Duecento e Trecento*, Torino: Deputazione Subalpina di Storia Patria.

CABRÉ, Lluís, 2005: «L'infant Pere d'Empúries i la tradició familiar: estampes en el setè centenari del seu naixement», *Mot so razo*, 4, 69-83.

CABRÉ, Miriam, en premsa a: *Cerverí de Girona: un trobador al servei del príncep*, Barcelona / Palma: Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears.

CABRÉ, Miriam, en premsa b: «En breu sazo aura-l jorn pretentori (BdT 434a,20): Jaume I i Cerverí interpreten els fets de 1274», *Actes de l'AHLM (Alacant, 2003)*, IIFV.

CINGOLANI, Stefano M, en premsa: *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva Crònica*, Barcelona: IEC.

COROMINES, Joan (ed.), 1991: Guillem de Cervera, *Versos proverbials*, Barcelona: Curial.

COROMINES, Joan (ed.), 1985: Cerverí de Girona, *Narrativa*, Barcelona: Curial.

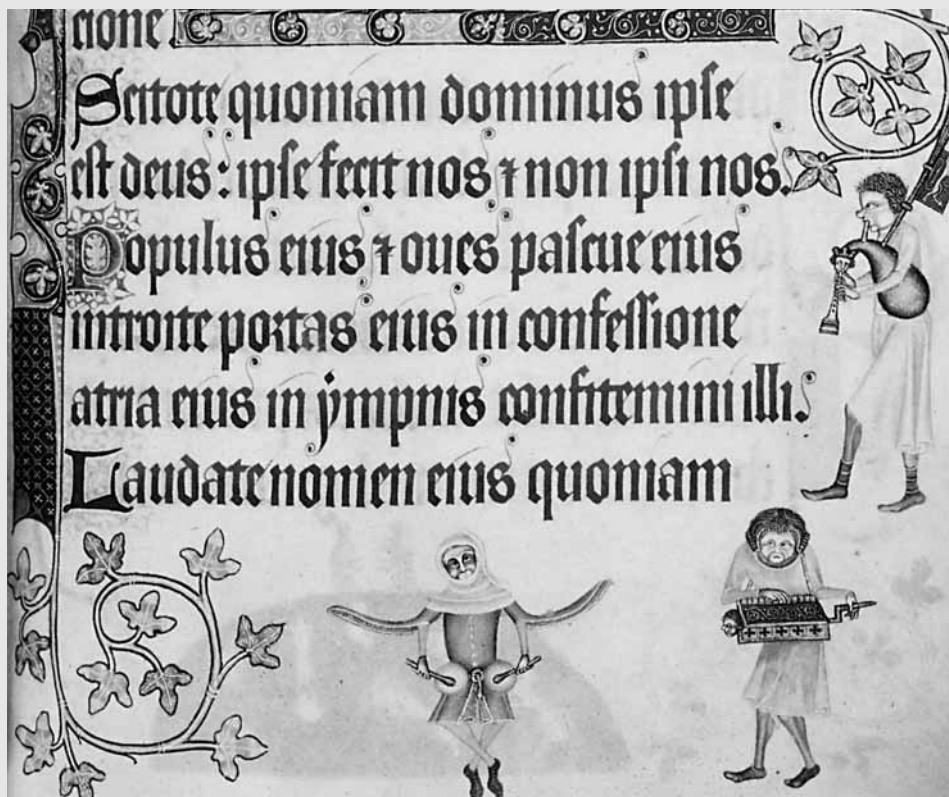
COROMINES, Joan (ed.), 1988: Cerverí de Girona, *Lírica*, 2 vols, Barcelona: Curial.

RIQUER, Martí de, 1947: *Obras completas del trovador Cerverí de Girona*, Barcelona: Instituto de Estudios Meditarráneos.

RIQUER, Martí de, 1951: «Un trovador valenciano: Pedro el Grande de Aragón», *Revista Valenciana de Filología*, 1, 273-311.

RIQUER, Martí de, 1952: «Para la cronología del trovador Cerverí», a *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, III, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 361-412.

TURRÓ, Jaume, 2004: «La noblesa, la lírica, la caça i la cortesia», *Mot so razo*, 3, 7-15.

Músics cortesans al Luttrell Psalter (British Library Londres).